

Izvorni naučni rad

UDK 811.161.2:811.163.42'373

Ljudmila VASILJEVA (Lavov)

Sveučilište Ivana Franka u Lavovu

milav2000@yahoo.com

SUVREMENA UKRAJINSKO-HRVATSKA LEKSIKOGRAFIJA

Počeci oblikovanja književnog jezika Hrvata i Ukrajinaca sežu u 9. stoljeće. Analizirajući razvoj književnog jezika na području Hrvatske i Ukrajine, dotičemo se tematike, koja je povezana s lokalnim dijalektalnim idiomima, budući da su u različitim regijama pisani jezici bili formirani na nekoliko dijalektalnih i govornih osnova. Prvi tiskani hrvatski i ukrajinski rječnici pojavili su se gotovo istovremeno. Prvi ukrajinski rječnik je crkvenoslavensko-ukrajinski rječnik L. Zizanija iz 1596. g. Prvi hrvatski tiskani rječnik je „Dictionarium...” F. Vrančića – 1595. g. Količina hrvatskih i ukrajinskih leksikografskih publikacija, koje bi se odnosile na ova dva jezika, do danas je neznatna. Tek početkom XXI. st. pojavila se nova leksikografska produkcija, a članak daje prikaz objavljenih ukrajinsko-hrvatskih izdanja.

Ključne riječi: rječnik, ukrajinsko-hrvatska/hrvatsko-ukrajinska leksikografija, nacionalna kultura, struktura natukničkog članka

Današnje informacijsko društvo stvorilo je višejezično komunikacijsko okruženje, ali je ipak niz ekonomskih i političkih čimbenika odredilo vodeće mjesto u globalnom jezično-informacijskom prostoru pojedinim jezicima, budući da svaki jezik ostaje glavni identifikator vlastite etničke skupine, države, a svaki se narod brine o očuvanju, unapređenju i razvoju vlastitog jezika. Zato i rječnici imaju važnu ulogu u razvoju nacionalne kulture.

Problem razvoja i perspektive dvojezične leksikografije sastavni je dio jezičnih, povijesnih, kulturnih, znanstvenih kontakata dvaju naroda. Svrhu našeg članka vidimo u prikazu suvremene ukrajinsko-hrvatske leksikografije, polazeći od zajedničkih povijesnih, kulturnih i sociolingvalnih čimbenika razvoja ukrajinskoga i hrvatskoga jezika, u pregledu hrvatsko-ukrajinskih izdanja objavljenih posljednjih godina. Ukratko ćemo obraditi sljedeća pitanja:

oblikovanje književnoga jezika u Hrvata i Ukrajinaca, obostrani interes za kontakte dvaju naroda; prvi primjeri hrvatskih i ukrajinskih rječnika; ukrajinsko-hrvatski/hrvatsko-ukrajinski rječnici krajem XX. i početkom XXI. stoljeća; suvremeni leksikografski projekti.

Počeci stvaranja književnog jezika u Hrvata, kao i u Ukrajinaca, vezani su za IX. stoljeće, kao i za razvoj staroslavenskog jezika. Tijekom povijesti politička izolacija hrvatskih zemalja zbog državne razdvojenosti (Habsburška monarhija, Osmansko Carstvo, Dubrovačka Republika, Mletačka Republika) uzrokovala je stanovitu kulturnu raznolikost Hrvata. Određeni dijelovi hrvatskoga etničkog prostora postali su potpuno samostalna kulturna središta koja su bila na različitim razinama društvenog i kulturnog razvoja.

Ista je situacija bila karakteristična za ukrajinske zemlje: naprimjer, oslabljene južnorus'ke i zapadnorus'ke zemlje u XIV. st. su postale ovisne o raznim državama. To su bile Kijivske regije, Černigivsko-Siverska regija, Perejaslavskaja regija (Poltavščina), Podilja i Volin – sve do 16. stoljeća bile su pod vlašću Velike Kneževine Litve; Galicija od 1387. – pod vlašću Poljske i sl. Stoga se, s obzirom na razvoj književnog jezika na području Hrvatske i Ukrajine, moramo usredotočiti na tematiku, koja je povezana s lokalnim dijalektalnim idiomima, budući da su u različitim regijama pisani jezici bili formirani na nekim dijalektalnim i govornim osnovama.

Prvi ukrajinski rječnik je crkvenoslavensko-ukrajinski rječnik L. Zizanića iz 1596. g. Tiskan je u Vilniusu pod nazivom „Лексис, Сирль Реченїл, Вькратць Псьбран(ь)нї и из слове(н)скаго язѣка на просты(й)рускїй ді-Але(к)ть истол(ь)кованї“. To je bilo prvo izdanje u kojem je 1061 crkvenoslavenska riječ bila prevedena na ukrajinski književni jezik druge polovice XVI. st. Rječnik je bio tiskan zajedno s Bukvarom „Наука ку читаню и розум^ю писма слове(н)скаго. ту ты(ж) ю стой тройци, и ю вьчловеченї г(с)дни“. Ukupno je u rječniku 1061 riječ: *пана – тато, отець; баснь – казка, слово, байка; юноша – парубок, младетць; виновньї – тот, который есть чему причиною* i dr. Dakle, povučena je jasna granica između crkvenoslavenskog i ukrajinskog jezika (Німчук, 1964).

Prvi hrvatski tiskani rječnik je „Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae (!), & Ungaricae. Venetiis : Apud Nicolaum Morettum, 1595. 8° [8] + 128 pag“ F. Vrančića. F. Vrančić je 5800 hrvatskih riječi preuzeo uglavnom iz čakavskoga zavičajnog područja, ali i iz djela pisanih na drugim hrvatskim narječjima i preveo ih je na pet, u njegovo vrijeme najpoznatijih, europskih jezika: latinski, talijanski, njemački, dalmatinski, tj. hrvatski i mađarski. Autor rječnika se nadao da će taj jezični koine proširiti po regijama (Putanec, 1991: 211–215), a također je izrazio zabrinutost, kako je naveo u svojim „Planinama“ pjesnik toga doba P.

Zoranić, da „jezik kim općimo“ „ne bude pošpuren latinskim“. Tako vidimo da i ukrajinska i hrvatska leksikografija imaju dugu tradiciju.

Protestantski pokreti u Ukrajini u XVI. stoljeću pridonijeli su prodiranju velikog broja riječi iz narodnog jezika u ukrajinski jezik. Općenito, renesansno doba i barok u Ukrajini unijeli su u književni jezik živu jezičnu struju. Narodni razgovorni jezik ušao je u knjige, u crkvu i u lijepu književnost. A hrvatski protestanti J. Dalmatin i S. Konzul preveli su Bibliju „na slovinski (slavenski. – Lj. V.) ili hrvacki jazik“ koji je imao mnogo zajedničkoga s kranjskim, kako bi taj prijevod poslužio prije svega vama, Hrvatima i Dalmatincima, kao i Bošnjacima, Bizantincima, Srbima i Bugarima¹. Tako je zapravo bio prvi put proglašen program o jeziku, razumljivom svim Južnim Slavenima.

O tom razdoblju u razvoju ukrajinskog jezika prikladno je rekao Ivan Franko: bilo je to „vrijeme kada se kod nas prvi put rodila i počela dobro razvijati zajednička ukrajinska, istinska nacionalna književnost“, kada su se pojavila djela pisana „na jeziku, razumljivom u cijeloj Rusi Ukrajini“ (Франко, 1986). Dodati ćemo tome da je ovo mišljenje ukrajinskog znanstvenika sasvim primjereno i u odnosu na povijest hrvatskoga jezika.

Napominjemo još jednu zanimljivu, a istovremeno važnu činjenicu u povijesti hrvatsko-ukrajinskih kontakata. Sredinom XVII. st. hrvatski prosvjetitelj J. Križanić u gramatici (Toboljsk, 1665) je opisao jezik sjeverozapadne Hrvatske i na temelju podataka iz mnogih slavenskih jezika, uključujući ukrajinski (hrvatski slavist je prvi put iskoristio njemu poznatu ukrajinsku građu), razradio je vlastiti tip sveslavenske gramatike, u kojoj je istaknuo razlike posebnog slavenskog jezika – hrvatskog – unutar općeslavenskog tipa, a također je opredijelio posebnosti, svojstvene hrvatskom jeziku². Hrvatski slavist je radio na ideji povratka Slavena izvorima njihova jezika, koji je pokušao preporoditi. Po primjeru tog jezika koristio je gramatiku M. Smotrickog³. Dakle,

¹ Jezik protestantskih pisaca opisao je F. Francev (Francev, 1916).

² J. Križanić se s Ukrajincima i njihovim jezikom prvi put susreo u mladosti: u Rimu je upoznao ukrajinske unijate, bio je fasciniran njihovim idejama stvaranja kršćanske europske unije, kojoj su Slaveni trebali pristupiti kao ravnopravni narodi.

³ Križanić je među prvim postavio pitanje naziva jezika, povijesti i nacionalnog identiteta Ukrajine i Ukrajinaca, pokušao je upoznati samobitnost ukrajinskog naroda, nazivajući ga Rebus Rutenicis (u odnosu na Moskoviju-Rusiju). Godine 1659., putujući ukrajinskim zemljama iz Lavova na istok, hrvatski je slavist prikazao stanje u Ukrajini za vrijeme hetmana I. Vigovskog te je u Nižinu napisao kratke bilješke o Ukrajincima. U tim tekstovima uz latinično pismo pratimo autorovo duboko poznavanje živog ukrajinskog jezika toga vremena. Kao što je poznato, J. Križanić, iako se opredijelio u korist ujedinjenja Ukrajine s Moskvijom, bio je uvjeren da moskovski car mora uzeti u obzir interese Ukrajinaca. Zato je bio proganjan u Sibir zajedno s ukrajinskim pristašama jedinstva s Moskvijom.

počeci oblikovanja književnog jezika i tiskane leksikografske produkcije u Hrvata i Ukrajinaca odvijali su se u sličnim uvjetima, polazili su od dovoljno sličnih načela, a između ova dva naroda postojao je obostrani interes za međusobne kulturne kontakte⁴.

Unatoč tim trajnim korijenima hrvatsko-ukrajinskih odnosa, do 90-ih godina XX. st., nažalost, možemo se pohvaliti tek nevelikim brojem hrvatske i ukrajinske leksikografske produkcije koja se odnosi na ova dva jezika. Tu činjenicu povezujemo s gotovo stogodišnjim postojanjem jedinstvenog srpsko-hrvatskog jezika, koja je prouzrokovala da je u XX. st. pozornost hrvatskih istraživača bila usmjerena prvenstveno na kulturološke probleme. Pojavljivale su se književne studije, prijevodi, kritički članci, proučavali su se stari hrvatski spomenici, pisani na svim hrvatskim dijalektima i sl. Jezik Hrvata koji je nazvan srpskohrvatski/hrvatskosrpski, kao da se povukao u drugi plan, ustupivši mjesto srpskom dijelu (ovdje ne mislimo na studij kroatistike na kojem su hrvatski jezik proučavali sami Hrvati, što naravno, nikada nije bilo prekidano). Iznimku nije činila ni slavistička znanost u Ukrajini, o čemu svjedoče radovi, objavljeni u Ukrajini.⁵

Među radovima koji su se ipak pojavili, prije svega vrijedi istaknuti leksikografski rad – Ukrajinsko-hrvatski rječnik A. Menac i A. P. Kovalj⁶, koji zadovoljava utvrđene znanstveno-leksikografske kriterije. Do sada je to bio jedinstven dvojezični tiskani ukrajinsko-hrvatski rječnik koji ima visoku razinu strukturiranosti jezičnih elemenata, cjelovitost i sveobuhvatnost komponenata koje su mu pridodane, mogućnost praktične uporabe reprezentativnih materijala. Međutim, s obzirom na vrijeme njegova sastavljanja (1979.) u odnosu na hrvatsku jezičnu građu, donekle je zastario, sadrži niz srbizama, arhaizama, historizama, nije usklađen sa suvremenim hrvatskim akademskim normama. S druge strane, nedostaju mu leksičke jedinice koje karakteriziraju suvremenu stvarnost.

⁴ Vrijedi napomenuti da je Ukrajina stoljećima prisutna u hrvatskoj kulturi. Kod Južnih Slavena prvi prijevod Ševčenkovih pjesama u Hrvatskoj nastao je 1863. g. Autor prijevoda je bio istaknuti pisac XIX. st. August Šenoa. Cijela knjiga prijevoda „Kobzara“ T. Ševčenka pojavila se u Zagrebu 1887. g. (izdavač Matica hrvatska) Bili su objavljeni i prijevodi djela Marka Vovčoka, J. Fed'koviča. Od 1944. g. u Zagrebu se proučava ukrajinski jezik na sveučilištu, za što je zaslužna i ukrajinska dijaspora, koja pridonosi i objavljivanju prijevoda ukrajinskih autora, kao što su V. Stefanik, Ulas Samčuk i drugi. Preporod ukrajinistike u Hrvatskoj povezuje se s djelovanjem slavista A. Flakera i A. Menac (dobitnici su nagrada predsjednika Ukrajine). Ne samo da su pokrenuli nastavu ukrajinskog jezika na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, nego su svojim radovima pridonijeli i razvoju hrvatske ukrajinistike. Danas u Zagrebu na FF djeluje Odsjek za ukrajinistiku.

⁵ Vidjeti o tome (Vasylieva i Veinović, 2007: 3–12).

⁶ Radi se o „**Ukrajinsko-hrvatskom** ili srpskom rječniku“ (bold naš – Lj. V.).

Godine 1997. kroatisti Sveučilišta Ivana Franka u Lavovu započeli su s radom u računalnoj grupi projekta „Roxolania“ te je 1999. g. u sklopu ovog znanstvenog projekta sastavljen „Ukrajinsko-hrvatski računalni rječnik minimum“.

S obzirom na lingvistički pristup istraživanju i njegovu primjenu u praktičnom području rad na projektu sastojao se od dva dijela. Prvi dio je činiла основа ukrajinskog jezika, koja se sastojala od tri tisuće najčešćih riječi u ukrajinskom jeziku i koju je odabrala skupina suradnika projekta „Roxolania“ na temelju frekvencijskog rječnika V. S. Perebijnis, rječnika nekoliko udžbenika ukrajinskog jezika kao stranog, a ta je основа dopunjena i rječnikom jezične slike svijeta (Васильєва і Віталіш, 1997). Drugi dio rječnika čini prijevod svake odabrane riječi na hrvatski jezik. Za ovaj projekt bio je razrađen sustav povratnog prijevoda, čija je svrha bila stvaranje osnove za distribuciju raznih računalnih proizvoda, naprimjer formiranje baze podataka (za sustav prevođenja), kao i sustava za korisnike koji proučavaju ukrajinski i hrvatski jezik. Rječnici bi se mogli koristiti za višenamjenske programe: bibliografija, izdavaštvo, indeksacija i tiskanje elektroničkih verzija dvojezičnih rječnika i sl. Bio je sastavljen i hrvatsko-ukrajinski računalni rječnik minimum. Kako bismo prikazali princip sastavljanja tog računalnog rječnika, navest ćemo natukničku strukturu članka u ukrajinsko-hrvatskom rječniku. Sve registarske riječi tiskane su podebljano i poredane abecednim redom. Na početku su predstavljene ukrajinske riječi i njihovi hrvatski ekvivalenti kao i neki njihovi oblici. Svaka pojedinačna upotreba ispisana je u novom retku i istaknuta kosom crtom (\), nakon čega slijede primjeri njegove upotrebe. Nakon dvije kose linije predstavljeni su ustaljeni izrazi:

підняти

\ podići, podignem

\\ ~ прапор = podići zastavu ~ ціни = podići cijene

\\ ~ на сміх = ismijati koga

\\ ~ питання = iznijeti, pokrenuti pitanje

вовк, а [ч.]

\ vuk

\\ morski vuk = морський вовк

\\ \\ vuk u janjećoj koži = вовк в овечій шкурі

\\ \\ {posl.} тко се боји вукoвa, нека не іде у шуму = вовка боятися — в ліс не ходити

Nakon tri kose crte date su frazeološke jedinice. Ako je poslovice ili izreka navedena u rječniku, ona je označena u rječniku u vitičastim zagradama.

Kod imenice uz oznaku njezina roda daje se i oblik genitiva jednine. Područja znanja, u kojima se odgovarajuće koristi, navedena su u vitičastim zagradama. Kako bismo prikazali princip navođenja u sastavljanju hrvatsko-ukrajinskog računalnog rječnika, predstavljamo i strukturu njegova natukničkog članka:

račun, računa [m.]

\ рахунок; розрахунок

\ \ {ekon.} gospodarski ~ = господарський розрахунок

\ звіт

\ \ dati (položiti) ~ = дати (здати) звіт

\ \ \ raditi nešto za svoj ~ = робити щось для себе; робити щось на свою відповідальність

\ \ \ ne ide mi to u ~ = це йому не вигідно

proći, prođem

\ пройти, минути

\ \ prošlo je ljeto = минуло літо

\ проїхати

\ *перен.* зійти з рук

\ \ to mu je prošlo = це йому зійшло з рук

\ \ \ ~ na ispitu = здати екзамен

\ \ \ dobro ~ = мати успіх

\ \ \ oni će loše ~ = їм не позаздриш

\ \ \ prošla mi je misao kroz glavu = у мене з'явилась ідея.

Osim prijevoda riječi, predloženi rječnici pružaju i druge mogućnosti, npr. proučavanje ustaljenih izraza, najčešće korištenih frazeoloških izraza, razgovorni vokabular, kao i često korišteno nazivlje raznih područja. Bilo je važno osigurati određeni broj pojmova u rječniku za početni stupanj osposobljenosti prevoditelja, koji također mora poznavati nazivlje iz različitih područja.

U završnom dijelu udžbenika „Hrvatski jezik“ iz 2007. g. nalazi se hrvatsko-ukrajinski rječnik (Васильєва і Пешорда, 2007). Budući da u to vrijeme i u Ukrajini i u Hrvatskoj takvog rječnika još uvijek nije bilo, glavni cilj bio je osigurati rad s ovim udžbenikom. Rječnik sadrži leksičku građu lekcija, što čini više od 2500 najčešće upotrebljivanih riječi. Uključuje vokabular koji se nalazi u uvodnim lekcijama, u polilozima, tekstovima, vježbama i u dodatnim tekstovima. Rječnik ne uključuje lingvističke pojmove čije je objašnjenje navedeno u lekciji nakon prikaza gramatičke građe određene teme, kao ni

vokabular koji imenuje hrvatske realije, a njihova semantika ima nacionalno-kulturnu komponentu i zahtijeva specijalne komentare koji se također nalaze u lekcijama. U rječniku su riječi prikazane s naglascima prema hrvatskom sustavu akcentuacije, kao i s dužinama. Navedeni su i slučajevi promjene naglaska, uključujući konjugaciju glagola u prezentu. Uz glagol se navodi oblik prvog lica jednine sadašnjeg vremena, jer hrvatski jezik se ubraja u jezike koji imaju infinitiv, a koji transparentno ne definira obrazac konjugacije. Evo nekoliko primjera iz rječnika:

kazívati, kàzujuēm дієсл.недок.в. говорити, розповідати, казати

kćí ім.ж.р. дочка; род.в. **kćèri**

kèks ім.ч.р. сухе печиво

kémija ім.ж.р. хімія

kìlometar ім.ч.р. кілометр

kíno ім.с. і ч.р. кінотеатр

kìpār ім.ч.р. скульптор

Godine 2006. hrvatska leksikografija se obogatila publikacijom više-jezičnog frazeološkog rječnika, rječnikom hrvatsko-slavenskih poredbenih frazema (Fink Arsovski, 2006). Hrvatskih frazema u njemu ima 540⁷. Ukrajinski jezik u ovom rječniku jedan je od jezika kojem je dana veća važnost, a autor tog ukrajinskog dijela je R. I. Trostinska. U rječniku ima 517 ustaljenih izraza, koji su relevantni hrvatskim izrazima. U poredbenoj frazeologiji svih slavenskih jezika koriste se samo najčešći veznici. Naprimjer, u ukrajinskom je to – *як* (samo u jednom frazemu imamo *наче*).

Nakon rječničkog dijela slijedi popis frazeoloških jedinica svih jezika abecednim redom njihovih prvih sastavnica. Naravno, rječnik ne čini cjelovit korpus poredbene frazeologije jezika navedenih u njemu, ali pokazuje način na koji funkcioniraju poredbene frazeološke jedinice u ukrajinskom i u još osam slavenskih jezika, a također daje opću sliku podudarnosti ili nepodudarnosti frazeoloških struktura, o sličnom i različitom kulturološkom izboru ključnih elemenata, najčešće određenih kulturnom, povijesnom ili drugom bliskošću ili različitošću slavenskih naroda.

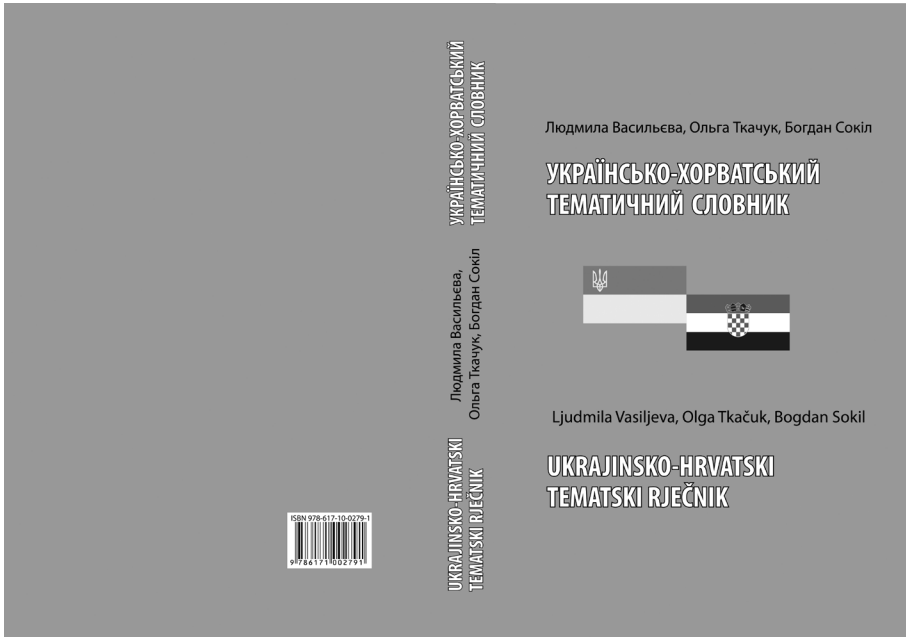
Među ukrajinskim publikacijama s početka XXI. st. bilježimo ukrajinsko-hrvatski rječnik jezikoslovnog nazivlja (2008.) (Паламарчук і Стрельчук, 2008) čiji su autori postavili cilj prikazati ukrajinsko jezikoslovno nazivlje s prijevodom na hrvatski jezik. U rječniku ima oko 7000 suvremenih ukrajinskih jezikoslovnih naziva među kojima su i internacionalizmi koji tvore ukrajinski terminološki sustav raznih grana lingvistike – fonetike, morfološke, sintakse, leksikologije, stilistike.

Godine 2016. profesori dviju katedri filološkog fakulteta Sveučilišta Ivana Franka u Lavovu odlučili su sastaviti cjelovite tematske rječnike, namijenjene za nastavu, u prvome redu za studente svoga sveučilišta (Васильєва і Сокіл, 2016). Polazili smo od principa da je proučavanje riječi prema određenim temama djelotvornije, nego proučavanje međusobno nepovezanih riječi, jer „...što god se zbiva u našoj svijesti kada uređujemo iskaze ili tražimo za nas neophodne riječi, to se ne zbiva abecednim redom“ (McArthur, 1986: 123).

Naravno da je „Ukrajinsko-hrvatski tematski rječnik“ prvenstveno bio namijenjen studentima sveučilišta i visokih škola, srednjoškolcima, studentima različitih jezičnih tečajeva, ali je koristan i za samostalno proučavanje ukrajinskog i hrvatskog jezika za sve zainteresirane za ove jezike, kao i za turiste. Osnovna je svrha rječnika pridonijeti obradi konkretnih tema, važnih za svakodnevnu komunikaciju, a djelomično i tema vezanih za opće probleme

⁷ Izvorni jezik rječnika je hrvatski, a jezici kojima je dana veća važnost su slovenski, makedonski, bugarski, ukrajinski, ruski, poljski, češki i slovački. Količina frazeoloških jedinica u navedenim jezicima je sljedeća: 347 slovenskih, 486 makedonskih, 478 bugarskih, 517 ukrajinskih, 428 ruskih, 380 poljskih, 461 čeških, 503 slovačkih.

stručne komunikacije. Rječnik će pomoći sudionicima konverzacije u različitim granama. U rječniku ima leksika vezanog za najvažnija područja iz svakodnevnog života, obrazovanja, znanosti, uključujući i računalne tehnologije, zemljopis, egzaktne, prirodne i humanističke znanosti. Posebna je pozornost posvećena razgovornom leksiku.

Građa rječnika uključuje najvažnija područja ljudskog života: svakodnevnicu, naobrazbu, znanost (npr. informatiku, zemljopis, egzaktne, prirodne i humanističke znanosti). Vrijedi spomenuti da u Ukrajini danas nema ni jednog dvojezičnog ukrajinsko-hrvatskog rječnika, pa smo trebali uzeti u obzir zahtjeve za sastavljanje kratkih dvojezičnih rječnika drugih jezika. Koristili smo sve moguće jednojezične rječnike ukrajinskog i hrvatskog jezika, kao i elektronsku verziju Rječnici Ukrajine Instituta jezično-informacijskih istraživanja (Словники України, 2004). To je bio prvi pokušaj ukrajinsko-hrvatske dvojezične leksikografije koji je tiskan u neovisnoj Ukrajini i nismo pogriješili: rječnik je postao koristan za sve zainteresirane za ove jezike.

Registar riječi u rječniku sastavljen je na ukrajinskom jeziku prema tematskom načelu. U određenim podgrupama riječi su date abecednim redom. Došli smo do zaključka da minimalna jedinica tematskog raspoređivanja leksika u rječniku nije leksička jedinica, već leksiko-semantička varijanta. Česti su slučajevi kada riječ ima više značenja koja su prilično udaljena jedno od drugog i ulaze u nekoliko tematskih skupina, osim toga, ponekad se radi o

pripadanju leksičko-semantičkih varijanti različitim područjima, pa i znanstvenim. Naprimjer, riječ *tijelo* (ljudsko i tijelo općenito) pripada po sadržaju tematskom odjeljku „Čovjek“ i tematskoj grupi „Tekućina i čvrste tvari“, koja je dio većeg tematskog odjeljka „Fizika“ itd.⁸.

Тіло	tijelo
аморфне ~	amorfno ~
анізотропне ~	anizotropno ~
ізотропне ~	izotropno ~

Riječi unutar pojedine skupine rječnika navedene su abecednim redom, iznimke i odstupanja od ovog principa pojavljuju se u navođenju riječi, vezanih asocijativno. Naprimjer, tematska grupa „mehanika fluida“ ili grupa „Dani u tjednu“ imaju takva odstupanja:

статика	statika
Динаміка	dinamika
рух ідеальної рідини	gibanje idealne tekućine
рух в'язкої рідини	gibanje viskozne tekućine
Тертя	trenje
Понеділок	ponedjeljak
Понеділковий	ponedjeljni
Вівторок	utorak
Вівторковий	utorkovi
Середа	srijeda
Четвер	četvrtak
п'ятниця	petak
Субота	subota
Суботній	subotnji
Неділя	nedjelja
Недільний	nedjeljni
День	dan
Тиждень	tjedan

Kod određivanja strukture rječnika vodilo se računa o ukrajinskim i hrvatskim korisnicima. Rječnik ima dovoljno jednostavnu strukturu, nema fushnata, materijal je prikazan u dvije kolone s naslovima i podnaslovima u skla-

⁸ Ovdje i dalje su primjeri iz: (Васильєва і Сокіл, 2016).

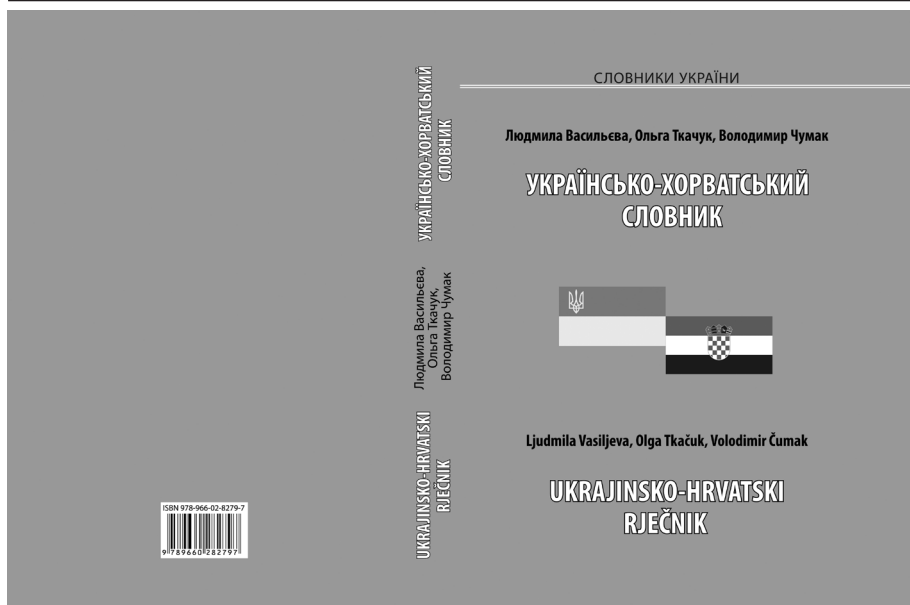
du s određenim područjima leksika koji su navedeni u sadržaju. Elektronska verzija omogućava da se određena riječ, s odgovarajućim leksičkim okruženjem, brzo pronađe. Većina tema se završava glagolsko-imenskim sintagma s odgovarajućom rekcijom za jezičnu normu. Navođenje rekcije omogućuje pravilnost govorne prakse. Sastavljajući rječnik autori su uzeli u obzir karakteristične jezične posebnosti Ukrajinaca i Hrvata. Ovo posebno zorno predočuju rubrike netradicionalne za takve rječnike, navođenje zemljopisnih vlastitih imena, kao i naziva stanovnika ukrajinskih i hrvatskih gradova. Tog nazivlja obično nema čak ni u solidnim rječnicima.

Донецьк	Doneck
Донеччанин	Donečanin
Донеччанка	Donečanka
Осієк	Osijek
Осієчанин	Osječanin
Осієчанка	Osječanka
Осієчани	Osječani

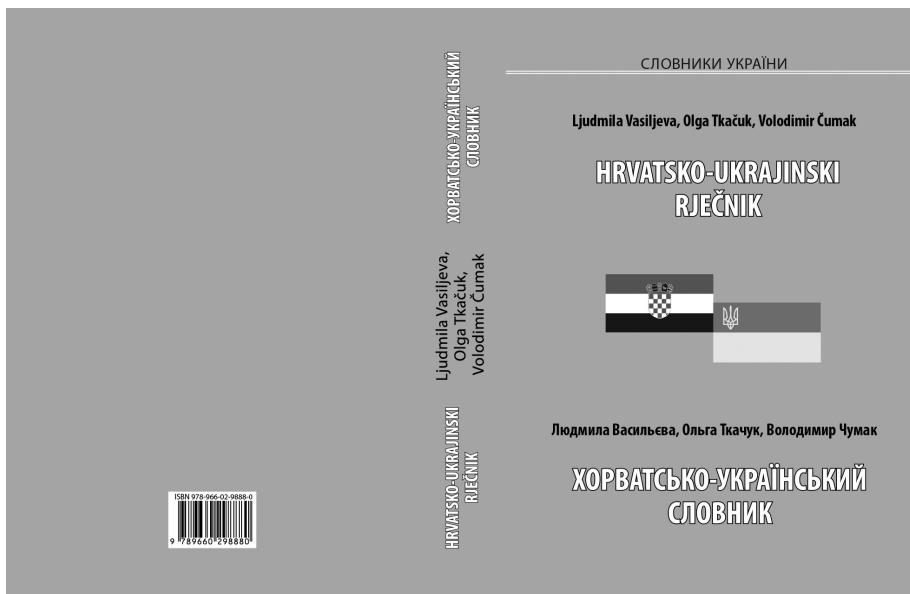
Osim toga, građa rječnika koji sadrži najčešće korišten leksik, a obuhvaća veliku količinu specijalnih područja, može biti prikladan za prevođenje ukrajinskih i hrvatskih tekstova. Elektronska verzija omogućuje da se određena riječ, s odgovarajućim leksičkim okruženjem, brzo pronađe.

Rječnik je koristan za iscrpno proučavanje leksika određene teme, kao i za memoriranje leksika iz niza specijalnih područja, koja su zabilježena u programu kroatističkih studija u Ukrajini. Rječnik je dodatni izvor proširivanja leksičkog opsega i u potpunosti odgovara programu adaptacije studenata u hrvatskoj sredini.

Godine 2018. objavljen je Ukrajinsko-hrvatski rječnik, nastavljajući niz rječnika koji služe kao pomagala prilikom prevođenja i kojima je jezik prijevoda slavenski jezik, a u kojem se glavni leksički minimum ukrajinskog jezika prevodi ekvivalentima srodnog jezika. Posebnost njegova uređivanja vezana je za zahtjeve za kratke dvojezične rječnike, s obzirom na činjenicu da velikog dvojezičnog ukrajinsko-hrvatskog rječnika do sada nema. U rječniku su zastupljeni aktualan suvremeni leksik i fraze koje se aktivno rabe u različitim funkcionalnim stilovima standarda te su prikladne za raznovrsnu komunikaciju ukrajinskog i hrvatskog korisnika. U registru se nalazi više od 25 tisuća riječi.

Godine 2022. tiskan je Hrvatsko-ukrajinski rječnik, koji također nastavlja niz rječnika ovog tipa. Vrijedi naglasiti da velikog dvojezičnog hrvatsko-ukrajinskog rječnika do sada isto tako nema. Pristup navođenja građe u njemu je sličan ukrajinsko-hrvatskom rječniku. I u ovom registru se nalazi više od 25 tisuća riječi.

Oba rječnika su dio univerzalnog sustava slavenske leksikografije „Leksika-Slavika“ koji je razradila ekipa suradnika Ukrajinskog jezično-informacijskog fonda Nacionalne Akademije Znanosti Ukrajine pod rukovodstvom akademika V. A. Širokova, koji je omogućio realizaciju teoretskih postignuća znanstvenika te institucije, uz opredjeljenje parametara leksikografskog sustava dvojezičnog slavenskog leksikona i stvaranje odgovarajuće leksikografske baze podataka koja predviđa tiskanu i digitalnu verziju ovih rječnika.

Statistički podaci računalne obrade sustava riječi ukrajinskog jezika pomogli su formiranju registra Ukrajinsko-hrvatskog rječnika koji se pretežito sastoji od leksika opće uporabe s malobrojnim arhaizmima, vulgarizmima ili dijalektalnim leksikom koji danas čini dio aktivnog leksika standardnog jezika. To su prije svega etnografizmi: *полони́на, трембі́та* i sl., te povijesni leksik koji je vezan za povijest ukrajinskog naroda: *кріпа́к, отама́н, ко-за́к, со́тник* itd. U registru rječnika ima i najrasprostranjenijih naziva koji se koriste u različitim znanstvenim i tehničkim područjima i aktualni su u suvremenom društvu. Uzeli smo u obzir slavenske leksikografske tradicije, posebice ukrajinske i hrvatske, posebnosti u navođenju registarskih riječi, njihovih početnih oblika i specifičnosti određivanja. U ćirilčkom registru rječnika uz ukrajinske riječi navode se latinicom kurzivom gramatičke odrednice.

Registarska riječ u oba rječnika se navodi u početnom obliku bez padežnih i osobnih završetaka boldom. Poslije registarske riječi svijetlom bojom kurzivom navode se odrednice ovim slijedom: gramatička, tematska, stilska i dr.:

ùbrizgati <i>pf. med.</i>	упорснути
ubrizgávānje <i>n. med.</i>	упорскування, ін'єкція
ukopávati se <i>impf. vojn.</i>	окопуватися
ukopčávānje <i>n. tehn.</i>	зчеплення

Ukrajinske ili hrvatske registarske riječi, kao riječi ishodišnog jezika, naglašene su u skladu s pravilima te se iznad hrvatskih riječi navode dužine. Njihova značenja i nijanse tih značenja obilježavaju se u hrvatsko-ukrajinskom rječniku ukrajinskim naglašenim riječima.

Kao primjer navodimo slovo **Г** u ukrajinsko-hrvatskom rječniku. Vrijedi naglasiti da se ovo slovo vratilo u ukrajinsku abecedu tek početkom 90-ih g. XX. st. Godine 1933., iz ideoloških razloga, uklonjeno je iz ukrajinske abecede tijekom reforme ukrajinskog pravopisa koju su proveli N. Kaganovič i A. Oliner.

Г

га́ва *f.* vrana
га́зда *m.* gazda, vlasnik
газди́ня *f.* gazdarica, vlasnica
га́нок *m.* trijem, veranda
гату́нок *m.* vrsta, klasa
гвалт I *m.* galama, vika
гвалт II *interj.* upomoć!
гвалтíвник *m.* nasilnik
гвалтува́ння *n.* nasilje, silovanje
гвалува́ти *impf.* silovati, prisiljavati
гешéфт *m.* interes
гніт *m.* fitilj
гран-прі́ *m.* prva nagrada, grand-prix
гра́ти *pl.* rešetke
грéчний *adj.* uljudan, pristojan
грунт *m.* tlo, zemljište, temelj
грунто́вний *adj.* temeljit
гу́дзик *m.* dugme, gumb
гу́ля *f.* kvrga, čvoruga
Evo ulomka iz Hrvatsko-ukrajinskog rječnika:

У

u praep. в (у), по (*mjesto, smjer*), під **raditi u banci** працювати в банку **і́ти u park** іти в парк, (*djelovanje radnje na predmet ili njegov dio*) **ubosti u prst** вколоти в палець, (*kretanje*) **у́чі u grad** увійти в місто(*način*) **u protivnom slučaju sve ćeš ispričati** в протилéжному віпадку ти все розкажеш, (*smjer, usmjerenost*) **zaljubljen u glazbu** закоханий в музику, (*vrijeme*) **u prošlome stoljeću** в минулому столітті (*predmet čija se površina obrađuje*) **rezbarija u drvetu** різьба по дереву (*vrijeme*) **u takvo vrijeme** під такий час **u prvom redu** насамперед, передусім; **u glib** углиб **u groznici** лихоманковий **u komadu** штучний **u konceptu** чорновий **u maloј mjeri** слабо **u mladosti** замолоду **u mraku** поночі **u pogledu** щодо **u pomoć!** кара́ул! **гвалт biti unesen u popis** числитися **u predvečerje** напередодні **u pripravnosti** напоготові **u proljeće** навесні **u zimsko doba** взимку **u zamjenu** натомість **u više činova** багатоактний

ubáciti pf.	вкинути
ubáciti se pf.	вклинитися
ubacivati impf.	вкидати закидати (<i>loptu</i>)
ùbāčen adj.	закинутий
ubádati impf.	(1) колоти, уколювати, виколювати (2) штрикати (3) жалити
ubádati se impf.	уколюватися
ubíce n.	убивство
ubijáč m.	убивця
ubijānje n.	убивання, бій
ubijati impf.	(1) убивати, забивати (2) виводити (<i>kukce</i>) ubijati otrovom морити
ubijen adj.	убитий, забитий
ùbit adj.	убитий, битий
ùbitačan adj.	згубний
ùbiti pf.	(1) убити, забити (2) вивести(<i>kukce</i>) da me ubiješ хоч убий
ublažávānje n.	зменшення
ublažávati impf.	згладжувати, заглушати, зменшувати(<i>bol</i>)
ublažávati se impf.	згладжуватися, зменшуватися
ublážiti pf.	згладити, зменшити (<i>bol</i>)
ublážiti se pf.	зменшитися, згладитися

Tematske, stilske i druge odrednice u ukrajinsko-hrvatskom rječniku navode se ispred hrvatske riječi na hrvatskom jeziku kurzivom: **пайщина** *f. zast.* kuluk; **прищепити pf.** (1) *ppriv.* cijepiti (*vočku*) (2) *med.* vakcinirati (*pf., impf.*), cijepiti; **щиколотка** *f. anat.* gležanj; **ясен m. bot.** jasen; **яструб m. orn.** jastreb. Isti je pristup u hrvatsko-ukrajinskom: **амфібія** *f. zool., tehn.* амфібія, **дуня** *f. bot.* айва, **чворак m. orn.** шпак, **čisto II part. razg.** цілком, зовсім; **čisto lud** зовсім ненормальний, **дànguba m. razg.** лёдар.

Navedeni rječnici su, bez sumnje, korisni ne samo za profesore i studente iz Hrvatske i Ukrajine te prevoditeljima, već i poslovnim ljudima, turistima, svim predstavnicima ovih zemalja koji uče ili žele učiti ukrajinski ili hrvatski jezik i zainteresiranima za te jezike. U posljednje vrijeme se njihovo značenje povećalo zbog mnoštva ukrajinskih izbjeglica koje su na privremenom boravku u Republici Hrvatskoj, uče hrvatski jezik i pokušavaju se uklopiti u hrvatsku jezičnu i kulturnu sredinu.

Popis literature

- Васильєва, Л. & Віталіш, Л. & Партико, З. (1997). „Українсько-іншомовні комп’ютерні словники-мінімуми“. In: *Язык, культура и взаимопонимание: Материалы междунар. конф.* Львів: ЛНУ імені Івана Франка, с. 345–346.
- Васильєва, Л. & Веїнович, Н. (2007). „Хорватистика в Україні і світі“. In: *Вісн. Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка : Сер. філол.* Львів: ЛНУ імені Івана Франка, с. 3–12.
- Васильєва, Л., & Пешорда, Д. (2007). *Хорватська мова.* Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 311 с.
- Васильєва, Л. & Сокіл, Б. & Ткачук, О. (2016). *Українсько-хорватський тематичний словник.* Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 353 с.
- Васильєва, Л. & Ткачук, О. & Чумак, В (2018). *Українсько-хорватський словник.* Київ: Словники України, 630 с.
- Васильєва, Л. & Ткачук, О. & Чумак, В. (2022). *Хорватсько-український словник.* Київ: Словники України, 896 с.
- Менац, А., & Коваль, А. П. (1979). *Українсько-хорватський або сербський словник.* Загреб: SNL, 687 с.
- Франко, І. (1986). „Літературне життя полудневої Русі і Ян Коллар“. In: *Франко І. Зібрання творів : У 50 т. Т. 29.* Київ, с. 42–46.
- Німчук, В. (1964). „‘Лексис’ Лаврентія Зизанія – перший український друкований словник“. In: *Ізборник.* Dostupno na: <http://litopys.org.ua/zyzlex/zyz01.htm>
- Паламарчук, О. Л. & Стрельчук, Г. П. та ін. (2008). *Українсько-хорватський словник лінгвістичної термінології.* Київ, 517 с.
- *Словники України. Версія 1.04.* (2004). Київ: Національна академія наук України Інститут мовно-інформаційних досліджень. На диску.
- Fink Arsovski, Ž. (2006). *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema.* Zagreb, 439 s.
- Francev, P. (1916). „Jezik hrvatskih protestantskih pisaca XVI vijeka“. In: *Rad JAZU.* Knj. 212. Zagreb, s.147–225.
- McArthur, T. (1986) *Worlds of reference: Lexicography, learning and language from the clay tablet to the computer.* Cambridge etc.: Cambridge univ. press, 230 p.
- Putanec, V. (1991). „Luteransko-protestantski biljeg u Vrančićevu petero-jezičnom rječniku iz 1595“. In: *Rasprave zavoda za hrvatski jezik.* Br. 17. Zagreb, s. 211–215.

Ljudmila VASILJEVA

CONTEMPORARY UKRAINIAN-CROATIAN LEXICOGRAPHY

Today's information society has created a multilingual communication environment, but a number of economic and political factors have determined the leading place in the global language and information space for certain languages, since each language remains the main identifier of its own ethnic group, state, and each nation cares about its preservation, improving and developing one's own language. That is why dictionaries play an important role in the development of national culture.

The beginnings of the formation of the literary language of Croats and Ukrainians go back to the 9th century. Analyzing the development of the literary language in Croatia and Ukraine, we delve into the situation, which is connected with local dialect idioms, since in different regions written languages were formed on several dialectal and spoken bases. The first printed Croatian and Ukrainian dictionaries appeared almost simultaneously. The first Ukrainian dictionary is the Church Slavonic-Ukrainian dictionary of Laurentiy. Zizaniy from 1596. The first Croatian printed dictionary is „Dictionarium...“ by Faust Vrančić – 1595. Almost until today, the number of publications by Croatian and Ukrainian lexicographers that would refer to these two languages was insignificant. Only at the beginning of the 21st century, a new lexicographic production appeared. The article presents the new published Ukrainian-Croatian editions.

Key words: dictionary, Ukrainian-Croatian/Croatian-Ukrainian lexicography, national culture, structure of the introductory article